

კუპანიტარული მუხნიარუბანი

მაია თევაბე
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

გენდერული სტერეოტიპები და ენაში მათი გამოსატვის კომუნიკაციური სტრატეგიები

თანამედროვე სოციალური მეცნიერება ერთმანეთისაგან განასხვავებს სქესსა და გენდერს. სქესი არის ბიოლოგიური მოვლენა, ტერმინი, რომელიც ტრადიციულად იხმარება ადამიანთა იმ ანატომიურ-ფიზიოლოგიური ნიშან-თვისებების გამოსახატად, რომელთა საფუძველზეც ადამიანური არსებები იყოფა მამაკაცებად და ქალებად. თუმცა, ადამიანებს შორის ბიოლოგიური განსხვავებების გარდა არსებობს მათი სოციალური როლების, მოღვაწეობის ფორმების, ქცევისა და ემოციური მახასიათებლების განსხვავებები. მამაკაცებისა და ქალების სოციალური მახასიათებლების მრავალფეროვნების გათვალისწინებით მეკვლევარები მიდიან იმ დასკვნამდე, რომ ბიოლოგიური სქესი ვერ ხსნის სხვადასხვა საზოგადოებაში არსებულ განსხვავებებს სოციალურ როლებს შორის (2, 21). შესაბამისად ჩნდება ახალი ტერმინის, გენდერის, შემოყვანის საჭიროება, რომელიც ნიშნავს იმ სოციალური და კულტურული ნორმების ერთობლიობას, რომელთა შესრულებასაც ავალებს საზოგადოება ადამიანებს მათი ბიოლოგიური სქესის მიხედვით.

გენდერული სტერეოტიპები, ეს არის კულტურაში ფორმირებული წარმოდგენა იმის შესახებ, თუ როგორია მოცემული კულტურის სინამდვილეში მამაკაცებისა და ქალების ქცევა. ისინი განაპირობებენ და წინასწარ განსაზღვრავენ ქცევის ფორმებს, სოციალურ როლებს, მსოფლმხედველობრივ პოზიციას, ემოციური თვითგამოსატვის ფორმას სქესობრივი მიკუთვნებულობის ფარგლებში (ოპოზიციას მასკულინური/ფემინური).

გენდერულ სტერეოტიპს შეიძლება ჰქონდეს როგორც საერთაშორისო, ზოგადსაკაცობრიო ხასიათი, ასევე იგი შეიძლება გამოხატავდეს სქესის ასპექტში მენტალიტეტის თავისებურებებს, დამახასიათებელს მხოლოდ განსახილველი კულტურებისთვის. გენდერული სტერეოტიპის ყველაზე მეტად დამახასიათებელ ნიშან-თვისებებს შორის ჩვენ განვიხილავთ შემდეგს:

- ენაში მამაკაცის/ქალის მენტალური ხატის ფიქსირება, რომელიც გამდიდრებულია გარკვეული ემოციური შეფერილობით;
- იმპერატიული ხასიათი: გენდერული სტერეოტიპი აწესებს გარკვეულ ნორმებს და ჩარჩოებს ორივე სქესისათვის, მათი გენდერული ქცევისათვის;
- როლების რეგლამენტაცია: მკვეთრად ხდება მამაკაცებისა და ქალების სოციალური ფუნქციების განსაზღვრა და გადანაწილება;
- გენდერული სტერეოტიპის ფარგლებში განსაზღვრულია ხატის რიგიდულობა;
- გენდერული სტერეოტიპის განმაზოგადებელი ხასიათი.

წარმოდგენა რეალური სინამდვილის შესახებ, გამოსატული გენდერული სტერეოტიპის საშუალებით, იწვევს სამყაროს ხატის გამარტივებას, რედუცირებას, უფრო მეტიც, ბადებს ცრურწმენებს, აშორებს ადამიანს სინამდვილისაგან. ამგვარად, გენდერული სტერეოტიპი ერთი მხრივ შეიძლება იყოს საფუძველი ცალკეული ინდივიდის ცნობიერებაში არსებული რეალობის ხატის ფორმირებისათვის და პიროვნების სოციალიზაციისათვის, ხოლო მეორე მხრივ, კარნახობს რა სქესობრივ-როლებრივი ქცევის ნორმებს, შეიძლება ასრულებდეს პიროვნების შემდგომი განვითარების შემაფერსებლის როლს.

გენდერული სტერეოტიპი არის სოციალური მოვლენა, ჩნდება როგორც საზოგადოების ფუნქციონირების პროდუქტი. მის ფორმირებას ადგილი აქვს სხვადასხვა დონეზე და ისეთი ფაქტორების გავლენით, როგორებიცაა სოციალურ-ეკონომიკური პირობები, ადამიანის ფსიქოლოგიური თავისებურებები, ფასეულობითი ორიენტაციები, საზოგადოების კულტურული განვითარების დონე.

შეიძლება გამოვეყოთ ნიშან-თვისებების ბინარული ოპოზიციები, რომლებიც სტერეოტიპულად მიეწერება მამაკაცსა და ქალს:

- ლოგიკურობა-ინტუიტიურობა, აბსტრაქტულობა-კონკრეტულობა. ინსტრუმენტალურობა-ექსპრესიულობა. უპირველეს ყოვლისა, მასკულიზაცია უკავშირდება ლოგიკურობას, ხოლო ფემინობა-ინტუიტიურობას;

- ინსტრუმენტალურობა-ექსპრესიულობა. არსებობს აზრი იმის შესახებ, რომ ქალური მგრძობიარეობა, ემპათიურობა, ემოციური ექსპრესიულობა განასხვავებს მას მამაკაცისაგან მისი ინსტრუმენტალური სიდიდით, რაც ორიენტირებულია მიზანსა და კომპეტენტურობაზე. აღნიშნული თვისებების გამო ითვლება, რომ ქალები უფრო მოქნილები და ემპათიურები არიან, მამაკაცები კი - სულიერად უფრო ძლიერები და ძალაუფლების მოყვარულნი.

- ძალაუფლება-მორჩილება. ფემინურად ითვლება ასევე ერთგულება, მსხვერპლად შეწირვის უნარი, მოთმინება, მორჩილება. მამაკაცს განიხილავენ, როგორც აღნიშნულის საწინააღმდეგო თვისებების მატარებელს. ამის გამო მასკულიზური და ფემინური საწყისები ყოველთვის გაიაზრებოდა ძალაუფლება-მორჩილების კატეგორიებით. მამაკაცს მიეწერებოდა იმისი უფლება, რომ ებრძანებლა ქალზე, ყოფილიყო მისი მფარველი და ხელმძღვანელი, ხოლო ქალის უფლებას წარმოადგენდა ის, რომ მისი სიყვარულის სანაცვლოდ ჰყოლოდა გვერდით მამაკაცი და ძლიერი მფარველი;

- დამოუკიდებლობა-ინდივიდუალიზმი, სიახლოვე-კოლექტიურობა. მნიშვნელოვანი გენდერული სტერეოტიპი მდგომარეობს იმაში, რომ ქალებისათვის დამახასიათებელია დაინტერესება პირველ რიგში არა კონკრეტული ამოცანების ობიექტებითა და რეალობით, არამედ იმ ადამიანთა კეთილდღეობით, რომლებიც შეადგენენ მათი ახლობლების წრეს. ისინი პირველ ადგილს ანიჭებენ ადამიანებს შორის ურთიერთობებს, მაშინ როდესაც მამაკაცები ყველა საზოგადოებაში არიან ბევრად უფრო დამოუკიდებლები, დომინანტურები, ძალაუფლების მოყვარულები და გაბედულები, ქალები კი - უფრო ფრთხილები, დემოკრატიულები, თანაგრძობის უნარის მქონე და მორჩილები;

- იმპულსურობა, აქტიურობა-სტატიკურობა, პასიურობა. თანამედროვე მკვლევარები ერთმანეთს უპირისპირებენ აქტიურობას, რისკისკენ მიდრეკილებას, დესპოტურობას, იმპულსურობას მამაკაცებში და მორჩილებას, პასიურობას, სისუსტეს ქალებში;

- მერყეობა, არასტაბილურობა, არაერთგულება, რადიკალიზმი - სტაბილურობა, ერთგულება, კონსერვატიზმი. არსებობს სტერეოტიპული წარმოდგენა, რომ ქალისათვის დამახასიათებელია კონსერვატულობა, ერთგულება, ხოლო მამაკაცისათვის - რადიკალიზმი, არასტაბილურობა (1).

გენდერული სტერეოტიპები, ისევე როგორც ზოგადად სტერეოტიპები, მეტისმეტად ამარტივებენ რეალურ სიტუაციას, თუმცა კოლექტიურ საზოგადოებრივ ცნობიერებაში მათ მყარად აქვთ ფესვები გადგმული და მოდიფიცირდებიან ძალიან ნელა.

გენდერული სტერეოტიპის გამოხატვის მთავარ საშუალებას წარმოადგენს ენა: სახელს არქმევს რა სქესთან დაკავშირებულ ამა თუ იმ მოვლენას, ენა ამავე დროს განსაზღვრავს მის ნიშან-თვისებებს, რომლებიც აპრიორი უნდა ახასიათებდეს მოცემული სქესის წარმომადგენლებს. ამგვარად, კონკრეტულ საზოგადოებაში არსებული დომინანტი სტერეოტიპები ინახება ცალკეული ინდივიდის ცნობიერებაში და ძალაში შედის ენის ამოქმედებასთან ერთად, რაც ახდენს მათ ექსპლიცირებას.

გენდერული სტერეოტიპიზაცია მჭიდროდ არის დაკავშირებული შეფასებით კატეგორიასთან და გავლენას ახდენს მოლოდინებზე ამა თუ იმ სქესის წარმომადგენელთა გარკ-

ვეულ ქვევასთან დაკავშირებით. გენდერული სტერეოტიპები აისახება ენაში როგორც მყარი შესიტყვებების სახით, ასევე ზოგადი წარმოდგენებით ქალებისა და მამაკაცების შესახებ (კაცები არიან რაციონალურები, ქალები - ემოციურები; კაცები გონებით აზროვნებენ, ქალები კი - გულით...).

მამაკაცებისა და ქალების კომუნიკაციური სტრატეგიების კვლევისას პირველ პლანზე გამოდის განსხვავება სამეტყველო სტილებში, რაც განპირობებულია აღზრდითა და კომუნიკანტების სოციალური დიფერენციაციით. მეცნიერთა უმრავლესობის აზრით სქესთა კომუნიკაციური სტრატეგიების განსხვავება თავისი ფესვებით ადრეულ ბავშვობას უკავშირდება. მამაკაცები და ქალები თავიდანვე ითვისებენ ენას ორ განსხვავებულ, ბიჭებისა და გოგონების, სამყაროში. ზრდასთან ერთად საზოგადოება მათ თავს ახვევს გარკვეულ მოთხოვნებს და გამოიმუშავებს ქვევის ნორმებსა და სტერეოტიპებს, დამახასიათებელს მამაკაცებისა და ქალებისთვის. შეიძლება ითქვას, რომ ქალს ეძლევა საშუალება იყოს უფრო უშუალო თავისი რეაქციების გამოხატვაში, რისი შედეგიც არის თავშეუკავებლობა, ემოციურობა, სენტიმენტალურობა, დამახასიათებელი მისი სამეტყველო ქვევისთვის (6, 15). ამის საპირისპიროდ მამაკაცის სამეტყველო ქვევის ტიპურ ნიშანს წარმოადგენს ემოციური თავშეკავებულობა, გრძნობების დამალვის მცდელობა, სურვილი, რომ წარმოჩინდეს ერთგვარ შეუვალ არსებად. ქალების მეტყველება მამაკაცების მეტყველებასთან შედარებით ხასიათდება მეტი ემოციური შეფასებებით, ჰიპერბოლებით, შედარებებით, ხშირი გადაართვით თემებზე, რომლებიც არ არის დაკავშირებული კომუნიკაციურ სიტუაციასთან. მამაკაცების სამეტყველო ქვევა, როგორც წესი, მიმართულია დამოუკიდებლობისა და მაღალი სტატუსის მიღწევისა და შენარჩუნების სურვილისაკენ. ქალები უმეტესწილად ლაპარაკობენ, რათა დაამყარონ კონტაქტი, ხოლო მამაკაცები - რათა გამონახონ პრობლემის გადაჭრის საშუალება (7, 13).

კომუნიკაციური სტრატეგიების განსხვავებებზე დიდ გავლენას ახდენს ასევე მამაკაცებისა და ქალების სოციალური ფუნქციონირების ხასიათი. მამრობითი სქესის კომუნიკანტები იკავებენ სოციალური ჩართულობის ბევრად უფრო დიდ სივრცეს, ხოლო ქალები კმაყოფილდებიან ხშირად ოჯახისა და პირადი ურთიერთობების სფეროთი.

ვინაიდან მამაკაცები და ქალები მიეკუთვნებიან განსხვავებულ სოციალურ ჯგუფებს და შესაბამისად ასრულებენ განსხვავებულ სოციალურ როლებს, საზოგადოებაც მათგან ელის სამეტყველო ქვევის გარკვეულ მოდელებს. მართლაც, არსებობს სამეტყველო ქვევის გენდერული დიქტომია. კომუნიკაციის მასკულიზური ტიპი არის ნაკლებად მოქნილი, მაგრამ მეტად დინამიური. მამაკაცების კომუნიკაციის ყველაზე გავრცელებული ჟანრია საუბარი-ინფორმაცია, ხოლო ქალების - კერძო საუბარი. ფემინური კომუნიკაცია ორიენტირებულია თანამოსაუბრეზე, დიალოგზე, კომუნიკაციაში დაქვემდებარებულ როლზე, სადაც მამაკაცი ირჩევს ან ცვლის სასაუბრო თემას (5, 126).

მამაკაცებისა და ქალების სამწერლო ენის განსხვავებების კვლევა (3, 54) იძლევა შემდეგ რეზულტატებს: ქალების მიერ დაწერილი ტექსტები აღმოჩნდა უფრო გრძელი, წინადადებებში სიტყვების მეტი რაოდენობით, ნაკლებად მრავალფეროვანი ლექსიკით, ზმნებისა და ნაწილაკების სიმრავლით, მაღალი სოციალური შეფასებით, ემოციურობით, კავშირებითი კილოს ხმარებით, მარტივი წინადადებებით, კავშირებით, კონკრეტული არსებითი სახელებით. მამაკაცები, პირიქით, აღმოჩნდნენ შედარებით ნაკლებად წიგნიერები, რეალისტური შეფასებისკენ ორიენტირებულები. ისინი იყენებენ მეტ არსებით სახელს, ზედსართავს, რიცხვით სახელებს, ბრძანებით კილოს, რთულ წინადადებებს, დაქვემდებარებულ კავშირებს და აბსტრაქტულ არსებით სახელებს. შესაბამისად, განჩნდა აზრი, რომ მამაკაცები ასახავენ სამყაროს მახასიათებლების, ფერების მეტი მრავალფეროვნებით. ენაში ფიქსირდება პატრიარქალური განწყობა: მასში მყარად აქვს ფეხი მოკიდებული სტერეოტიპებს, რომელთა თანახმად ქალისათვის დამახასიათებელია ბევრი მანკი, რის გამოც მამაკაცის მასთან შედარება ყოველთვის არის ნეგატიური ელფერის მატარებელი: ქალივით ჭორიკანა, ცნობისმოყვარე, პრანჭია, საკუთარ თავში შეყვარებული, ჭირვეული, ისტე-

რიული, ქალის ლოგიკა; ქალს კი მამაკაცთან შედარება მხოლოდ უკეთესს ხდის, მაგალითად, როდესაც მასზე ამბობენ, რომ აქვს მამაკაცის გონება (თავი, ტვინი), კაცის ხასიათი, და ა. შ. (4, 101).

როგორც აღნიშნავს დებორა ტანენი, მამაკაცი და ქალი ენას სხვადასხვა მიზნით იყენებენ: ქალი საუბარს მიიჩნევს როგორც პიროვნებათაშორისი ურთიერთობების მნიშვნელოვან ნაწილს. მამაკაცი კი, პირიქით, იყენებს საუბარს, რათა გვაჩვენოს, რომ იგი აკონტროლებს სიტუაციას, საუბარი ეხმარება მას რომ შეინარჩუნოს დამოუკიდებლობა და გაზარდოს თავისი სტატუსი. ავტორი განასხვავებს კომუნიკაციური სტილების ორ მნიშვნელოვან მახასიათებელს: ჩართულობა და დამოუკიდებლობა. მამაკაცები დამოუკიდებლები არიან, ხოლო ქალები - ჩართულნი არიან კომუნიკაციაში, სადაც მათ აქვთ მეორადი როლი (7).

მამაკაცები უფრო მგრძობიარენი არიან ყველაფერი ახლისადმი ენაში, მათ მეტყველებაში ვხვდებით მეტ ტერმინს, მეტ ნეოლოგიზმს. ქალის მეტყველება ამ მხრივ უფრო ნეიტრალურია, მის ლექსიკაში უფრო ხშირად გვხვდება მოძველებული სიტყვები და კონსტრუქციები. მისი მეტყველება ბევრად უფრო ემოციურია, რაც გამოიხატება შორისდებულების, მეტაფორების, შედარებების, ეპითეტების უხვ ხმარებაში. ქალის ლექსიკონში მეტია გრძობების, ემოციების გამომხატველი სიტყვები, ისინი ბევრად ხშირად ხმარობენ ევფემიზმებს, მათთან ბევრად უფრო აქტიურად გვხვდება ზმნები მეორე პირში ორივე რიცხვში (გახსოვთ? მისმინე! იცი? წარმოგიდგენია?...). ქალებისთვის დამახასიათებელია რთული ზედსართავები, ზმნიზედები, კავშირები. ისინი უფრო ხშირად იყენებენ კონკრეტულ არსებით სახელებს, ხოლო მამაკაცები - აბსტრაქტულს. თუმცა დადგენილ იქნა, რომ განათლების დონის ამადლებასთან ერთად აღნიშნული ორი ტიპის მეტყველებას შორის განსხვავება მცირდება და სრულიადაც ქრება (5, 129).

ძალიან მნიშვნელოვანია აღნიშნოთ, რომ XXI საუკუნის დასაწყისში ქალისა და მამაკაცის ტრადიციული როლებრივი სტრუქტურების ცვლილებებთან ერთად ქალის თვითშეგნებაში ჩნდება ახალი ნიშნები. იმისათვის, რათა თავი დაიმკვიდროს ამდენად რთულ, კრიზისულ ეპოქაში, იყოს მამაკაცის თანასწორუფლებიანი, ქალი უნდა იყოს ჭკვიანი, ენერგიული, აქტიური, მაშასადამე მას უნდა ჰქონდეს თვისებები, რომლებიც ადრე ითვლებოდა მამაკაცის მონოპოლიად. შესაბამისად, ჩვენ პატრიარქალური განწყობების ნგრევის მოწმენი გავხდით, მოხდა სქესებს შორის არსებული კონფლიქტის გააზრება, რასაც აუცილებლად მივყავართ ადამიანის ბუნების განხილვის, ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობების სტრუქტურებისა და შესაბამისად ენაში მათი ასახვის კომუნიკაციური სტრატეგიების მოდიფიცირებასთან.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Бердяев Н. А. О назначении человека. М., 1993
2. Воронина, О. А. Теоретико-методологические основы гендерных исследований / О. А. Воронина // Теория и методология гендерных исследований. Курс лекций / под общ. ред. О. А. Ворониной. - М., МЦГИ - МВШСЭН - МФФ, 2001
3. Горошко, Е. И. Особенности мужского и женского стиля письма / Е. И. Горошко // Гендерный фактор в языке и коммуникации : сб. науч. тр. Вып. 446. – М.: МГЛУ, 1999.
4. Горошко, Е. И. Языковое сознание: гендерная парадигма / Е. И. Горошко // Методология современной психолингвистики : сб. науч. тр. – М. ; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2003. Маслова, В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : Изд. центр «Академия», 2004.
5. Токарева, Е. Н. Специфика выражения оценки в гендерном дискурсе (на материале совр. англ. яз) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / Е. Н. Токарева. – Уфа : Башк. гос. ун-т, 2005. – 27 с.
6. Tannen Deborah .You just Don't Understand. *Women and Men in Conversation* .Ballantine, 1990.

**მაია თევზაძე
გენდერული სტერეოტიპები და ენაში მათი გამოხატვის
კომუნიკაციური სტრატეგიები
რეზიუმე**

გენდერული სტერეოტიპი განაპირობებს და წინასწარ განსაზღვრავს ქცევის ფორმებს, სოციალურ როლებს, მსოფლმხედველობრივ პოზიციას, ემოციური თვითგამოხატვის ფორმას სქესობრივი მიკუთვნებულობის ფარგლებში. გენდერული სტერეოტიპიზაცია ფიქსირდება ენაში, მჭიდროდ არის დაკავშირებული შეფასებით კატეგორიასთან და გავლენას ახდენს მოლოდინებზე ამა თუ იმ სქესის წარმომადგენელთა გარკვეულ ქცევასთან დაკავშირებით.

XXI საუკუნის დასაწყისში ქალისა და მამაკაცის ტრადიციული როლებრივი სტრუქტურების ცვლილებებთან ერთად მოხდა სქესებს შორის არსებული კონფლიქტის გააზრება, რასაც აუცილებლად მივყავართ ქალისა და მამაკაცის ურთიერთობების სტერეოტიპებისა და შესაბამისად ენაში მათი ასახვის კომუნიკაციური სტრატეგიების მოდიფიცირებასთან.

**Maya Tevzadze
Gender Stereotypes and the Communication Strategies of their Expression
in the Language
Summary**

Gender stereotypes form and predetermine behavior, social roles, general outlook and form of emotional expression based on which sex an individual belongs to. Gender stereotypes appear in language, they are closely related to a person's evaluation system and affect the expectations of behavior of different sexes.

In the beginning of XXI century, with the changes of the traditional roles of women and men, new signs appear in the woman's self-consciousness. The existing conflicts between sexes have been analyzed, which brings us to modification of stereotypes in relationships between men and women and consequently, modification of the communication strategies in the language as well.

**Майя Тевзадзе
Гендерные стереотипы и коммуникативные стратегии их отражения в языке
Резюме**

Гендерные стереотипы обуславливают и определяют формы поведения, социальные роли, мировоззренческие позиции, форму эмоционального самовыражения в аспекте половой принадлежности. Гендерная стереотипизация фиксируется в языке, тесно связана с оценочной категорией и оказывает влияние на ожидания в связи с определённым поведением представителей обоих полов.

В начале XXI века в связи с изменениями в традиционных ролевых структурах мужчин и женщин в женском самосознании появляются новые черты, пришло осознание существующего конфликта половых ролей, что обуславливает модифицирование как гендерных стереотипов, также соответственно коммуникативных стратегий их отражения в языке.